

Znaky a vlajky Moravy a Slezska

Zdeněk Koudelka

1 Heraldický a vexiologický exkurz

Znakem (erbem) se rozumí barevný obrazec na štítě vytvořený podle heraldických pravidel jako stálé znamení právního statusu. Znaky vznikaly za křížových výprav, kdy reprezentovaly panovníka a šlechtu. Od 12. století jsou užívány i střeoevropskými městy a církví.

Při tvorbě a popisu znaku (blason) se postupuje podle heraldických pravidel:

- a) erb se kreslí na štít (francouzský, gotický, soudečkový ap.),
- b) erb má být jednoduchý a zřetelný,
- c) barevnost erbu (tinktura) tvoří dva základní kovy (zlato, stříbro),¹ čtyři barvy (černá, červená, modrá, zelená)² a čtyři kožešiny (hermelín, kunina, popeličina, sobolina), přičemž platí, že kov se klade na barvu a naopak, nikoliv barva na barvu a kov na kov. Tedy na červený štít přísluší stříbrná břevna nebo naopak. Kovy a kožešiny byly původní materiály používané na vytváření plastických znaků – kožešiny a kovy byly na štít připevněny. Dnes jde o tradiční heraldické názvy zastupující názvy barev,
- d) na štít se vkládají heraldické figury:
 - základní: kůly, břevna, hroty, kříže,
 - obecné: přirozené – člověk, rostliny, zvířata;
nadpřirozené – božstva, světci, andělé, potvory (spojení dvou zvířat), obludy (spojení člověka a zvířete), bájná zvířata;
umělé – zbraně, nástroje, písmena,
- e) nad štítem lze v klenotu erbu umístit hodnostní koruny nebo u měst hradební korunu tvořenou zdívkou s 5 či 7 stínkami (hradebními výstupky) na způsob cimbuří. Hradební koruna se udělovala jen městům Výjimkou bylo její umístění ve znaku městečka Petrovice uděleném roku 1902.³ Naopak v roce 1909 byl negativně Ministerstvem vnitra připomínkován první návrh znaku městečka Liblína právě pro přítomnost hradební koruny. Následujícího roku již byl schválen znak městečka bez hradební koruny.⁴

Je však skutečností, že zvláště v baroku a rokoku se heraldická pravidla nedodržovala a v erbech se používá mnoho výjimek. Při popisu znaku se orientace stran pravé a levé popisuje z hlediska nosiče znaku (herolda), nikoliv z pozice pozorovatele znaku. Nejprve se popíše tvar a tinktura štítu a následně se popíší s uvedením barevnosti jednotlivé heraldické figury. Pokud jde o složený erb, pak se popisují jednotlivá pole štítu shora dolů a heraldicky zprava doleva.

Z vexiologického⁵ hlediska je **prapor** pevně připevněn k žerdi, zatímco **vlajka** je volně k žerdi připojena pomocí lana, jímž se vytahuje na vrchol žerdi. Vůbec nejdříve byly užívány **znakové (heraldické) prapory**, kdy štít byl nahrazen listem praporu a na něj umístěna

¹ Později bylo užíváno i železo či ocel.

² Později byla užívána i barva hnědá, purpurová, šedá a přirozená – např. barva lidského těla.

³ STANISLAV MIKULE. Komunální heraldika v českých zemích 1948-1918. *Genealogické a heraldické informace* 2004, s. 55.

⁴ ALEŠ BROŽEK. Městská heraldika v díle Vojtěcha Krále z Dobré Vody. *Genealogické a heraldické informace* 2014, s. 110.

⁵ Vexiologie je nauka o vlajkách a praporech.

heraldická figura. Nicméně znakové prapory později ustoupily vlajkám v barvách znaku bez užití heraldických figur.

Někdy se na vlajku klade heraldické znamení použité ve znaku. Většina historických vlajek však toto nepoužívá, protože původní funkcí vlajky bylo zjednodušení znaku nepoužitím heraldických figur a jiných symbolů, ale jen barev znaku, přičemž horní část nesla obvykle barvu figury a dolní barvu štítu erbu. Vlajka je tedy barevnou zkratkou erbu. Proto je nešvarem klást na vlajku erb včetně štítu, což popírá historický důvod vzniku vlajky jako zjednodušení znaku. Občas se tak děje především pro odlišení znaků dvou stejných států (bílo-modro-červená pruhovaná vlajka Ruska a totožné pruhy na vlajce Slovenska a Slovinska se znaky).

Vlajka má též pevně stanoven poměr mezi šířkou a délkou (obvykle 2:3), u praporu se tento poměr může měnit podle estetických potřeb konkrétního umístění. Barvy použité na vlajce vycházejí z barev použitých ve znaku nositele. U popisu vlajek se používá označení bílá a žlutá barva, byť v heraldice jde o stříbrný a zlatý kov. Původně se popisovaly vlajky od spodu, což vycházelo z popisu erbu, kde se uvede nejprve štít. Přitom barva štítu je obsažena u vlajek ve spodním pruhu, ale nyní se popisují vlajky od shora.

Všechny naše tři zemské znaky jsou velmi starobylé. Historické zemské vlajky vycházely z historických zemských barev, a to bíločervené Čech, žlutočervené Moravy a černožluté Slezska. Zatímco však u znaku Čech nevznikly v průběhu vývoje varianty. V případě znaků Moravy i Slezska existuje několik znakových variant.

2 Moravský znak a vlajka

Moravský znak je tvořen modrým štítem, na němž je umístěna šachovaná orlice se zlatou zbrojí⁶ korunovaná zlatou heraldickou korunou. V případě moravského znaku se v historii používaly dvě barevné varianty šachování orlice. Původní pocházející z poloviny 13. století je stříbrnočervené a bylo poprvé užito za markraběte Přemysla III. (markrabí 1247-1278).⁷ Nejstarší barevné vyobrazení je v městském hradě Gozzoburg v Kremži a vzniklo před rokem 1267. Šlo o původní znak zeměpána – moravského markraběho, který však byl postupně chápán i jako znak země.⁸

Na základě moravského erbovního listu císaře Svaté říše římské Fridricha III. ze 7. 12. 1462⁹ jako vděčnost za moravskou vojenskou pomoc za panování moravského markraběte Jiřího z Kunštátu a Poděbrad bylo šachování moravské orlice na žádost moravského hejtmana Jindřicha z Lipé a moravských stavů změněno stříbrné šachování na zlaté.¹⁰ Významný moravský heraldik František Pícha původně považoval erbovní listinu za neproveditelnou a tedy zmatečnou od samého počátku.¹¹ Poukazoval na to, že rozhodnutí císaře, které vyhovělo latinské žádosti Jindřicha z Lipé, uvádí zřejmě díky chatrným znalostem toho, kdo latinský

⁶ Zbroj je heraldické označení pro částí těla zvířat, které mohou být užity k boji jako zbraně. V případě ptáků jde o drápy, zobák a jazyk.

⁷ Později též český král Přemysl Otakar II. FRANTIŠEK PÍCHA: K 550 letům erbovní listiny císaře Fridricha III. pro moravské stavy. *Genealogické a heraldické informace 2012*, Brno 2013, ISSN 0862-8963, s. 61.

⁸ FRANTIŠEK PÍCHA: K 550 letům erbovní listiny císaře Fridricha III. pro moravské stavy. *Genealogické a heraldické informace 2012*, Brno 2013, ISSN 0862-8963, s. 62.

⁹ Listina je uložena v Moravském zemském archivu Brno, fond Stavovské listiny 1212-1847 č. 405. MOJMÍR ŠVÁBENSKÝ: *Stavovské listiny 1212-1847*. Brno 1965. Latinský přepis - FRANTIŠEK PÍCHA: K 550 letům erbovní listiny císaře Fridricha III. pro moravské stavy. *Genealogické a heraldické informace 2012*, Brno 2013, ISSN 0862-8963, s. 75-76.

¹⁰ JOSEF VÁLKA: *Středověká Morava. Vlastivěda moravská 5. Dějiny Moravy 1*. Brno 1991, s. 156-157. FRANTIŠEK PÍCHA: O klenotu znaku moravského markraběte. *Genealogické a heraldické informace 2010*, Brno 2011, ISSN 0862-8963, s. 23-24.

¹¹ FRANTIŠEK PÍCHA: Úvahy nad textem erbovní listiny Fridricha III. pro moravské stavy z roku 1462. *Genealogické a heraldické informace 2011*, Brno 2012, ISSN 0862-8963, s. 68-72.

text žádosti Jindřichovi napsal, změnu stříbrné barvy na „*modrou neboli zlatou*“.¹² Přičemž glaucum překládá Pícha jako modrá. Ale lze jej přeložit i jako sivá (šedá). Úmyslem Jindřicha z Lipé i císaře bylo uvést „*žlutou neboli zlatou*“, ale výsledný latinský text je heraldicky neproveditelný, pokud byla skutečně uvedena modrá. Pícha z toho původně vyvozoval, že pro zmatečnost byla listina uložena do zemského archivu a nebyla zařazena do zemského zřízení a fakticky bylo užíváno původní stříbrnočervené šachování orlice. Ovšem na obrazovém vyhotovení moravského erbu v listině je vyobrazeno zlatočervené šachování. Vždy také bylo privilegium chápáno jako šachování zlatočervené a ne jiné. Nikdy nebyla úředně jeho zmatečnost namítnuta.

Není zachováno žádné stanovisko Jiřího z Kunštátu a Poděbrad jako českého krále a moravského markrabího k privilegii, ovšem předkladatel žádosti Jindřich z Lipé byl nejen moravský hejtman, ale i dědičný český zemský maršálek a králův zeť (manžel Jiřího dcery Barbory). Navíc bylo privilegium vydáno císařem Fridrichem v době, kdy s ním jednal i král a markrabí Jiří. Konkrétně bylo vydáno v rakouském Korneuburgu 7. 12. 1462, když se Jiří v tomtéž městě zdržoval prokazatelně osobně 5 dní před vydáním listiny.¹³ Je tedy pravděpodobné, že Jindřich z Lipé postupoval s vědomím krále a markrabího Jiřího. Z titulu českého krále a moravského markrabího, který fakticky ovládal Moravu, potvrdil Fridrichovo privilegium Matyáš Korvín roku 1479.¹⁴ Fridrichovo privilegium o šachování moravské orlice bylo potvrzeno císařem a moravským markrabětem Ferdinandem II. dne 26. 6. 1628 a Františkem I. 23. 12. 1807.¹⁵ Paušální potvrzení zemských privilegií udělených či potvrzených Ferdinandem II. bylo stvrzeno i při korunovaci Karla VI. roku 1713, což plyne z popisu jeho korunovačního ceremonálu.¹⁶ Potvrzení předchozích privilegií byla korunovační zvyklost a lze ji tedy předpokládat i u dalších korunovaci a holdování moravských stavů novému panovníkovi. Ovšem všichni tito panovníci stanovili ve svém velkém či středním panovnickém znaku, že se užívá znak Moravy se stříbrnočerveným šachováním – např. František I. dekretem dvorské kanceláře z 6. 8. 1806.

Později přišel František Pícha s vysvětlením, že cílem žádosti moravských stavů nebylo změnit (polepšit užitím cennějšího kovu) znak moravského markrabího, ale získat pro sebe jako korporativní právnickou osobu nový znak moravských stavů odlišný od znaku markrabího. Nešlo tedy o polepšení stávajícího moravského znaku markrabího užitím cennějšího kovu - zlata, ale o vytvoření nového znaku pro jinou právnickou osobu – zemské stavy.¹⁷ Pícha to potvrzuje i tím, že za stejnou vojenskou pomoc změnil císař a vévoda kraňský Fridrich na žádost kraňských stavů šachování půlměsíce v kraňském znaku ze stříbrnočerveného na zlatočervené listinou z 12. 1. 1463, přičemž sám jako vévoda kraňský i jeho nástupci na vévodském stolci užívali původní šachování. Teprve až v 19. století byl na

¹² „...in glaucum aut aureum transmutamus“... Latinský text přetištěn v FRANTIŠEK PÍCHA: K 550 letům erbovní listiny císaře Fridricha III. pro moravské stavy. *Genealogické a heraldické informace 2012*, Brno 2013, ISSN 0862-8963, s. 75-76, rozbor pojmu glaucum je na s. 64

¹³ FRANTIŠEK PÍCHA: K 550 letům erbovní listiny císaře Fridricha III. pro moravské stavy. *Genealogické a heraldické informace 2012*, Brno 2013, ISSN 0862-8963, s. 63.

¹⁴ MILAN HLINOMAZ: Ke státní a zemské symbolice českého státu v období 1526–1918. *Paginae historiae. Sborník Národního archivu* 1995, čís. 3, ISSN 1211-9768, s. 163. http://www.nacr.cz/E-publ/paginae/fulltext/3_1995/ph_03_06.pdf

¹⁵ MILAN HLINOMAZ: Ke státní a zemské symbolice českého státu v období 1526–1918. *Paginae historiae. Sborník Národního archivu* 1995, čís. 3, ISSN 1211-9768, s. 165-166, 173. http://www.nacr.cz/E-publ/paginae/fulltext/3_1995/ph_03_06.pdf

¹⁶ FRANTIŠEK PÍCHA: Poznámky k historii moravského zemského znaku v I. polovině 19. století. *Genealogické a heraldické informace 2013*, Brno 2014, ISSN 0862-8963, s. 75.

¹⁷ FRANTIŠEK PÍCHA: K 550 letům erbovní listiny císaře Fridricha III. pro moravské stavy. *Genealogické a heraldické informace 2012*, Brno 2013, ISSN 0862-8963, s. 64-69, 73-75.

žádost kraňských zemských orgánů výslovně barevně upraven i znak země a vévody.¹⁸ Tedy snaha heraldicky odlišit zemské stavy od panovníka mohla být součástí růstu významu stavů vůči panovníkovi ve střední Evropě druhé poloviny 15. století.

Při zobrazení erbu Svaté říše římské s erby kvaternionů říše, kde se zobrazoval znak Moravského markrabství, se nadále užívala varianta stříbrnočervená. Kvaterniony nebyly výslovně upraveny psaným právem říše, ale sloužily jako symbolické vyjádření vždy čtyř skladebných prvků říše, kde se za řadou erbů 4 světských kurfiřtů (český, saský, braniborský, falcký), 4 vévodů (brunšvický, lotrinský, švábský, bavorský) uvádí i řada erbů 4 markrabat (moravský, míšeňský, braniborský, bádenský).¹⁹ Stříbrnočervená varianta moravské orlice je užívána i v klenotu erbu maďarské župy Šomod' (Somogy). Tento erb byl župě udělen uherským králem a moravským markrabětem Vladislavem Jagellonským listinou z 6. 1. 1498. Jedná se o první znak uherské župy, jiné župy užívaly pro župní listiny znaky a pečete čtyř hlavních župních úředníků. Důvod umístění moravské orlice ve znaku uherské župy je nejasný, ale erbovní listina výslovně zmiňuje, že znak byl udělen dle žádosti župana šomod'ského.²⁰

Zřejmá neznalost moravského zemského znaku byla důvodem, že stříbrnočerveně šachovaná orlice byla vyobrazena nikoliv na modrém, ale zlatém poli. Stalo se tak na korouhvích panského a rytířského českého stavu vyhotovených pro příležitost české královské korunovace císaře Karla VI. (jako český král a moravský markrabě Karel II.) roku 1723.²¹ Šlo o zemské české stavy, které se však svévolně vydávaly za reprezentanta příslušného stavu i ostatních zemí Koruny české (Moravy, Slezska a Lužice). Proto byly na korouhvích užity zemské znaky Slezska, Moravy a Lužice, přitom autoři neznali ani správné barvy moravského znaku.

Ve středním a velkém habsburském znaku byla nadále užívána stříbrnočervená varianta moravské orlice. I dvorský dekret z 22. 8. 1836 vydaný v souvislosti s úpravou znaku nového panovníka Ferdinanda Dobrotivého²² uvádí šachování moravské orlice stříbrnočervené. Tuto variantu převážně užívaly i zemské orgány do roku 1848. Ojedinele se zachoval moravský zemský znak se zlatočervenou šachovanou orlicí na praporu moravského pluku Česko-moravsko-slezské legie arcivévody Karla z roku 1800, což však byla součást moravské zemské domobrany a ne přímo císařské armády.²³ Ovšem původní šachování na této orlici bylo stříbrnočervené a teprve na jaře 1848 byla stříbrná barva přemalována na objednávku Prezidia Moravského stavovského výboru malířem písmo a znaků Josefem Wattrichem na zlatou,²⁴ což dokazuje, že panovník a jeho orgány v zemi v 19. století užívali stříbrnočervenou

¹⁸ FRANTIŠEK PÍCHA: K 550 letům erbovní listiny císaře Fridricha III. pro moravské stavy. *Genealogické a heraldické informace* 2012, Brno 2013, ISSN 0862-8963, s. 75.

¹⁹ FRANTIŠEK PÍCHA: Moravský znak v systému kvaternionů Římské říše. *Genealogické a heraldické informace* 2009, Brno 2010, ISSN 0862-8963, s. 55-71.

²⁰ ZDENKO G. ALEXÝ: Moravská orlice ve znaku uherské župy. *Genealogické a heraldické informace* 2009, Brno 2010, ISSN 0862-8963, s. 126-127 + barevná obrazová příloha.

²¹ ANTONÍN LOJEK. Význam práva a barev na korouhvích. Karel SCHELLE, Jaromír TAUCHEN (eds). *Barvy v právu*, Ostrava 2015, ISBN 978-80-7418-242-6, s. 42-43.

²² Vládl 1835-48 jako moravský markrabě Ferdinand IV., jako český král Ferdinand V., jako rakouský císař Ferdinand I. Ferdinandem IV. byl korunovaný mladší český král – syn Ferdinanda III., který však zemřel ještě za života otce a vládu fakticky nenastoupil. MILAN HLINOMAZ: Ke státní a zemské symbolice českého státu v období 1526–1918. *Paginae historiae. Sborník Národního archivu* 1995, čís. 3, ISSN 1211-9768, s. 166. http://www.nacr.cz/E-publ/paginae/fulltext/3_1995/ph_03_06.pdf

²³ Prapor vyobrazen na zadní straně obálky *Genealogické a heraldické informace* 2009, Brno 2010, ISSN 0862-8963. FRANTIŠEK PÍCHA: O klenotu znaku moravského markraběte. *Genealogické a heraldické informace* 2010, Brno 2011, ISSN 0862-8963, s. 23.

²⁴ FRANTIŠEK PÍCHA: K praporu moravského regimentu legie arcivévody Karla z roku 1800. *Genealogické a heraldické informace* 2014, Brno 2015, ISSN 0862-8963, s. 129-130. Zde jsou uvedeny i překlady německých

variantu orlice a zlatočervenou prosazovaly moravské zemské orgány, výrazněji však až od konce 30. let 19. století.

Další zajímavostí byla na návrh moravských stavů v roce 1807 stanovená stavovská uniforma. Stavovský návrh původně žádal zlatočervené šachování, ale v konečně schválené verzi, která je obsažena v dopisu Františka I. z 23. 12. 1807²⁵ je uváděno šachování orlice na uniformě stříbrné (bílé) a červené. Nicméně v pozdějších na Moravě zhotovených úředních opisech se uvádí alternativně i barva zlatá vedle stříbrné a v dalším dokonce jen zlatá.²⁶

Roku 1838 požádal Moravský zemský výbor o jednoznačné užití zlaté varianty šachování i na říšském velkém a středním znaku, když výslovně upozornil na zasedání 11. 12. 1837 jeho člen augustiniánský opat starobrněnský Cyril František Napp na rozpor mezi zemskými stavovskými orgány užívaným znakem se zlatočerveným šachováním a panovnickým znakem se stříbrnočerveným šachováním, který byl nově stanoven nařízením nového krále a markraběte Ferdinanda Dobrotivého.²⁷ Výsledkem byl dopis moravského hejtmána hraběte Aloise Ugarta ml. nejvyššímu kancléři spojené dvorské kanceláře hraběti Antonínu Bedřichu Mitrovskému z Mitrovic a Nemyše z 22. 3. 1838.²⁸ Kancléř Mitrovský dříve zastával funkci moravského zemského hejtmána a zemského gubernátora v letech 1815-27, přičemž velmi podporoval užití zlatočerveného šachování. Kancléř Mitrovský ve své odpovědi ze 7. 4. 1838 zemskému hejtmánu Ugartovi sdělil, že je mu známo privilegium Fridricha III. a že moravské stavy mohou bez dalšího panovnického souhlasu používat zlatočerveně šachovanou orlici. Pokud jde však o změnu šachování v panovnickém erbu, tu prohlásil v nejbližší době za nereálnou.²⁹

Tuto žádost moravské orgány občas oživovaly po celé 19. století, ale bez jednoznačného výsledku. Moravský zemský sněm se roku 1848 usnesl na používání zlatočerveného šachování v návrhu nové zemské ústavy slovy: „*Země moravská podrží svůj dosavadní erb zemský, totiž: orlici zlatě a červeně v modrém poli kostkovanou, na pravo hledící a korunovanou.*“³⁰ Hovoří se tedy o zlatočervené variantě jako o dosavadním erbu. Ústavu sice nepotvrdil panovník, ale nikoli pro nesouhlas s moravským znakem a barvami. Zlatočervené šachování potvrdil i přípis ministra vnitra a předsedy vlády hraběte Eduarda Františka Josefa Taafeho moravskému místodržiteli rytíři Franzovi Kallinovi von Urbanow z 25. 5. 1880.³¹ Ve velkém a středním habsburském znaku však bylo stabilně používáno původní stříbrnočervené šachování, a to až do roku 1915. Ovšem již předtím se bez výslovného právního podkladu

dokumentů Prezidiu Zemského výboru k čj. 90 z 27. 4. 1848 a 6. 5. 1848 o proplacení 36 zlatých za přemalování 6 praporů – Moravský zemský archiv, fond A4 Sněmovní akta, kr. 100. Dokument v němčině <http://moravskaorlice.blogspot.cz/2014/08/oprava-bilych-poli-sachovanych.html>. *První slavnost (oslava) praporu národní gardy 24. dubna 1848 v Brně* <http://moravskaorlice.blogspot.cz/2015/01/prvni-slavnost-oslava-praporu-narodni.html>.

²⁵ Moravský zemský archiv Brno, A8 Zemská registratura, sign. V32, kr. 1082. Opis pak tamtéž A8, kn.č. 510 Knihy normálí rok 1808 č. 1.

²⁶ FRANTIŠEK PÍCHA: Poznámky k historii moravského zemského znaku v I. polovině 19. století. *Genealogické a heraldické informace 2013*, Brno 2014, ISSN 0862-8963, s. 68-71.

²⁷ FRANTIŠEK PÍCHA: Poznámky k historii moravského zemského znaku v I. polovině 19. století. *Genealogické a heraldické informace 2013*, Brno 2014, ISSN 0862-8963, s. 71-76. Výpis z jednání Moravského zemského výboru, uložen v Moravském zemském archivu Brno, B 313, karton 71, inv.č. 115, č. 42-1915.

²⁸ Koncept dopisu uložen v Moravském zemském archivu Brno, A9 Zemský výbor, karton č. 9, sign. C1/4.

²⁹ Dopis uložen v Moravském zemském archivu Brno, A9 Zemský výbor, karton č. 9, sign. C1/4, fol. 664-665.

³⁰ § 6 Ústavního zřízení markrabství Moravského přijatého zemským sněmem 20. 9. 1848 v Brně. KAREL SCHELLE, JAROMÍR TAUCHEN: *Vývoj konstitucionalismu v českých zemích*. Praha 2013, s. 30.

³¹ Franz Kallina von Urbanow byl moravským místodržitelem 18. 3. – 10. 7. 1880. ALEŠ VYSKOČIL: *Slovník představitelů politické správy na Moravě v letech 1850-1918*. Praha 2011, ISBN 978-80-7286-183-5, s. 136-137, 333.

objevuje na středním habsburském znaku zlatočervená šachovaná moravská orlice³² na jednom podélně děleném štítě se znakem Slezska.

V roce 1915 byl barevný dualismus šachování moravské orlice odstraněn tím, že i v říšském (panovnickém) znaku bylo stříbro nahrazeno zlatem. Šlo o původní říšský střední znak, jelikož velký znak se od ztráty habsburských italských držav neužíval. Změna barev v roce 1915 byla stanovena panovnickým listem z 10. 10. 1915, provedeného následnou vyhláškou ministerského předsedy č. 327/1915 ř.z. ze 3. 11. 1915. Bez ohledu na předchozí spory došlo tímto aktem k barevnému určení šachování orlice v moravském znaku jako zlatočerveného, jelikož František Josef I. měl jako rakouský císař, český král i moravský markrabí pravomoc polepšit (změnit) erb Moravského markrabství podle rakouského pozitivně platného ústavního práva i historického práva českého a moravského.

Tedy do roku 1915 panoval erbovní dualismus, kdy moravská orlice měla na říšském znaku stříbrnočervené šachování a zemské orgány užívaly zlatočervené šachování, z něhož se vyvinula i žlutočervená moravská vlajka. Fakticky došlo v 19. st. k odlišení znaku markraběte jako panovníka, s původním stříbrnočerveným šachováním, od znaku Moravy jako země, která užívala zlatočervené šachování. Snad to byl i cíl moravských stavů a důvod pro vydání privilegia císaře Fridricha z roku 1462, kdy se chtěly zemské stavy jako politickoprávní jednotka odlišit od panovníka.

Znakový dualismus se projevil i v užívání moravského znaku či moravské orlice ve znacích měst a městeček na Moravě. Městské znaky udělené do 19. století obsahují stříbrnočerveně šachovanou moravskou orlici – Znojmo, Olomouc. Znaky udělené koncem 19. století až do roku 1918 pak orlici zlatočervenou – Napajedla 14. 11. 1899,³³ Královo Pole 29. 5. 1908.

Odlišení znaku markrabího a země spočívalo i v tom, že země nikdy nepoužívala moravský znak s klenotem. Helma s klenotem v různých variantách byla užitá jen markrabaty. Klenot nad helmou tvořilo 11 černých pštrosích per s příkrývadly za markraběte Přemysla III. (1247-78). Za Václava II. (markrabě 1278-1305) a Lucemburků bylo užíváno zlatočerné polcené orlí křídlo. Za markraběte Albrechta (markrabě 1423-39) bylo užito stříbrnočervené šachované křídlo. Od poloviny 15. století je v klenotu markraběcího znaku vyrůstající nebo stojící stříbrnočervená šachovaná orlice.³⁴

Po roce 1918 se přešlo na užívání původní stříbrnočervené moravské orlice v modrém poli, neboť vychází z tradičních slovanských barev – červené, bílé a modré. Tato varianta byla užívána na středním a velkém znaku Československé republiky i samostatně jako znak země Moravské. Od roku 1928, kdy došlo ke spojení Slezska a Moravy v Moravskoslezskou zemi, se užívaly oba znaky ve své úplné podobě vedle sebe spojené (aliančně), přičemž heraldicky vpravo byl znak Moravy, heraldicky vlevo znak Slezska.³⁵ Stříbrnočervená varianta zůstala i

³² Podle referátu 261/A z 1880. FRANTIŠEK ČAPKA: *Dějiny Moravy v datech*. Brno 2001, s. 63 a 145. *Ottův slovník naučný*, sv. 17, s. 677. <http://zamoravu.eu/mno-k-morave/moravske-barvy-a-symboly/>, http://peter-diem.at/History_2/his2.htm

³³ ALEŠ BROŽEK. Městská heraldika v díle Vojtěcha Krále z Dobré Vody. *Genealogické a heraldické informace* 2014, s. 106-107.

³⁴ FRANTIŠEK PÍCHA: O klenotu znaku moravského markraběte. *Genealogické a heraldické informace* 2010, Brno 2011, ISSN 0862-8963, s. 7, 8, 12, 24+ barevná obrazová příloha.

³⁵ IVAN ŠTARHA: „Znak“ země Moravskoslezské. *Genealogické a heraldické informace* 2001, ISSN 0862-8963, s. 77-78. Rozhodnutí Prezidia Zemského úřadu v Brně z 22. 5. 1930 zn. 14 188/pres., jímž bylo rovněž stanoveno, že zemské ústavy a podniky mají uvádět jen označení zemské a vypustit slovo „moravský“ nebo „slezský“.

na velkém znaku Protektorátu Čechy a Morava, byť úřad říšského protektora roku 1939 navrhoval zavést zlatočervené šachování.³⁶

V lednu 1990 navrhl prezident Václav Havel nový československý znak, kde by vedle znaku Čech a Slovenska na zadním štítě byl na moravský znak se stříbrnočerveně šachovanou orlicí na předním štítě (srdečním štítku).³⁷ Pro odpor slovenské politické reprezentace a nezáměr pražských politiků nebyl tento symbolický návrh na uznání Moravy jako součásti československého státu přijat a nový československý znak obsahoval jen znaky Čech a Slovenska. Slovenská politická reprezentace fakticky přešla postoj maďarský po vyhlášení dualismu 1867, kdy Maďaři získali historická práva, sami však jiným obyvatelům Uher nechťeli práva přiznat.

Dnes je stříbrnočervená moravská orlice obsažena ve velkém znaku republiky a znaku kraje Olomouckého, Zlínského, Moravskoslezského, Pardubického a Vysočiny. Jihomoravský kraj ve čtvrceném znaku používá v prvním poli moravskou orlici stříbrnočervenou a ve čtvrtém zlatočervenou. Rada Jihomoravského kraje schválila výklad symboliky návrhu znaku kraje s tím, že uvedení obou barevných variant moravské orlice „*znamená konec sporů mezi různými jazykovými, náboženskými a národnostními skupinami obyvatel jižní Moravy, zvláště mezi česky a německy mluvícími. Jde o symbol smíření a integrace. Kdokoliv se může rovnoprávně hlásit k jižní Moravě. Nezáleží na národnosti, na mateřském jazyku ani náboženském přesvědčení.*“³⁸ Protože došlo ke sporům o atributy krajského města Brna, což se však netýkalo různých variant moravského znaku, byl znak Jihomoravskému kraji udělen až v roce 2003.³⁹ Vedle uvedených krajů je území Moravy obsaženo i v Jihočeském kraji (Dačicko, Slavonicko), který však ve znaku moravskou orlici nemá.

2.1 Moravská vlajka a její užívání dnes

Vůbec nejdříve byly užívány **znakové (heraldické) prapory**, kdy štít byl nahrazen listem praporu a na něj umístěna heraldická figura. Nejstarším praporem moravským tedy byl prapor modrý se šachovanou moravskou orlicí. Nicméně znakové prapory později ustoupily vlajkám v barvách znaku.⁴⁰

Moravskou vlajku ve variantě vzniklé v 19. století tvoří dva stejně široké pruhy, horní žlutý a dolní červený. Na rozdíl od znaků, které byly jako znamení právního statutu udělovány panovníkem nebo na základě jeho zmocnění jinou osobou, **vlajky** vznikaly původně bez právního aktu běžným užíváním, kdy se barvy vlajky odvozovaly od znaku. Vlajky byly zjednodušením znaku, když se nepoužil štít a heraldická figura a zachovaly se jen jeho barvy. Staré vlajky nevznikly na základě konkrétního právního aktu, ale historickou praxí.

Žlutočervené barvy moravské vlajky vychází ze šachování moravské orlice, která se od roku 1462 používala ve dvou variantách. Zatímco u znaku se dnes používá původní stříbrnočervená varianta, u vlajky se v 19. století ustálily barvy žlutá a červená vycházející ze zlatočerveného šachování. Takto byly moravské barvy upraveny v návrhu moravské zemské ústavy přijaté

³⁶ MILAN HLINOMAZ: Ke státní a zemské symbolice českého státu v období 1526–1918. *Paginae historiae. Sborník Národního archivu* 1995, čís. 3, ISSN 1211-9768, s. 167, 174. http://www.nacr.cz/E-publ/paginae/fulltext/3_1995/ph_03_06.pdf

³⁷ Čl. odst. 3 návrhu prezidenta republiky na vydání ústavního zákona o státních znacích České republiky, Slovenské republiky a Československé republiky z 22. 1. 1923, tisk Federálního shromáždění č. 245, V. volební období. Václav Havel osobně prezentoval návrh na 22. schůzi Federálního shromáždění 23. 1. 1990.

³⁸ Usnesení Rady Jihomoravského kraje z 23. 8. 2001 č. 445/01/R 26.

³⁹ Znak Jihomoravskému kraji udělil předseda Poslanecké sněmovny Václav Klaus rozhodnutím z 25. 11. 2003 č. 31.

⁴⁰ FRANTIŠEK PÍCHA: K 550 letům erbovní listiny císaře Fridricha III. pro moravské stavby. *Genealogické a heraldické informace* 2012, Brno 2013, ISSN 0862-8963, s. 62, 67, 70.

Moravským zemským sněmem 20. 9. 1848: „*Barvy zemské jsou zlatá a červená.*“⁴¹. Přestože ústava nebyla schválena panovníkem, vyvinula se z těchto barev moravská vlajka užívaná od 19. století. Nicméně se objevují varianty odvozené z původního stříbrnočerveného šachování moravské orlice na modrém štítě a to bílo-modrá bikolora, kterou měly moravské oddíly při příjezdu moravského markrabího Matyáše Habsburského do Prahy 1611,⁴² a bílo-červenomodrá trikolora. (Při popisu znaku se hovoří o stříbrném či zlatém kovu, při popisu vlajky o bílé či žluté barvě.) Trikolora vychází z pravidla, že vlajka je zjednodušením znaku pouze na barvy, přičemž se užívá i barva štítu, který je v případě Moravy modrá. Známá je i žlutočervenomodrá trikolora, která vychází ze zlatočerveného šachování moravské orlice a kterou výslovně v roce 1848 zmínil Alois Šembera.⁴³ Ovšem trikolory se historicky neujaly.

Moravská vlajka sloužila za první Československé republiky jako kompromis při vyvěšování vlajek, kdy pročesky orientovaní lidé vyvěšovali vlajku bílo-modro-červenou a později československou, zatímco většina německy hovořících dávala přednost zemské vlajce moravské, což bylo pročeským prostředím akceptováno jako dostatečný výraz loajality k zemi.⁴⁴ Autor si pamatuje vyjádření účastníka pročeskoslovenských demonstrací v Brně v září 1938, kdy dav před domy brněnských Němců vyžadoval vyvěšení vlajky skandováním slov „*Vlajku! Vlajku!*“ a uspokojilo ho vyvěšení moravské žlutočervené vlajky. Užívání moravské žlutočervené vlajky před i po roce 1918 dokazují pokyny pro slavnostní vlajkovou výzdobu z roku 1915: „*Vzhledem k četným dotazům, jaké prapory dlužno při událostech pro naši vlast zvláště radostných vyvěsiti a po kterou dobu má výzdoba trvat, sdělujeme na základě informací, došlých z příslušného místa, následující: Prapory buďtež v první řadě v barvách rakouských (černo-žluté), pak v uherských barvách (červenobílozelené), v moravských zemských barvách (žlutočervené) a v barvách našich věrných spojenců Německa (černo-bíločervené) a Turecka (červené s bílým půlměsícem a bílou hvězdou). Vyvěsí-li se prapory v barvách jiných korunních zemí, dlužno v každém případě též říšskými barvami (černo-žlutou) zdobiti, jelikož samotné vyvěšení praporu v barvách některé korunní země snadno by mohlo býti pokládáno za demonstraci proti barvám říšským.*“⁴⁵ Moravská vlajka vlála po vyhlášení československého státu i v Hodoníně: „*Do Hodonína pronikla zpráva o vyhlášení samostatného čs. státu až 29. 10. ráno. Tak jako všude se na budovách objevily prapory, hodně v bíločervených slovanských, ale i v zlatočervených zemských moravských barvách.*“⁴⁶ I při příležitosti návštěvy prezidenta Masaryka v Brně 1924 vlály moravské vlajky: „*Ozdobení města Brna prapory. Při příjezdu presidenta republiky vyvěšené prapory mohou býti v barvě státní (červenobílé s modrým klínem), zemské (červenožluté), nebo*

⁴¹ § 6 Ústavního zřízení markrabství Moravského přijatého zemským sněmem 20. 9. 1848 v Brně. KAREL SCHELLE, JAROMÍR TAUCHEN: *Vývoj konstitucionalismu v českých zemích*. Praha 2013, s. 30.

⁴² MILAN HLINOMAZ: Ke státní a zemské symbolice českého státu v období 1526–1918. *Paginae historiae. Sborník Národního archivu* 1995, čís. 3, ISSN 1211-9768, s. 168. http://www.nacr.cz/E-publ/paginae/fulltext/3_1995/ph_03_06.pdf

⁴³ ALOIS VOJTĚCH ŠEMBERA: Politické zemské barvy Moravské. Týdenník, listy ponaučné a zábavné, č. 18, Brno 4. května 1848, s. 139. http://kramerius.mzk.cz/search/img?uuid=uuid:ea1412f9-f0ac-11e0-a953-0050569d679d&stream=IMG_FULL&action=GETRAW

Sněmovní jednání dne 14. srpna 1848, In: Moravský sněmovní list, č. 27, Brno 14. září 1848, str. 213.

⁴⁴ V deníku hraběnky Marie Anny Boos-Waldeck je k 29. 10. 1918 zápis o vyvěšení moravské vlajky jako důkaz loajality novému státu: „*Dnes nebudeme vyvěšovat černo-žlutou, ale červeno-žlutou moravskou vlajku, abychom udělali radost vizovickým.*“ JANA KVAPILOVÁ: Všední den rodiny Boos-Waldeck z Vizovic v 1. polovině 20. století. *Genealogické a heraldické informace* 2009, s. 31.

VÁCLAV ČADA: 28. říjen 1918 *Skutečnost, sny a iluze*. Praha 1988: „*Do Hodonína pronikla zpráva o vyhlášení samostatného čs. státu až 29. 10. ráno. Tak jako všude se na budovách objevily prapory, hodně v bíločervených slovanských, ale i v zlatočervených zemských moravských barvách.*“

⁴⁵ Moravská orlice č. 127/1915, roč. LIII, pondělí 14. června 1915, s. 4.

⁴⁶ VÁCLAV ČADA: 28. říjen 1918. *Skutečnost, sny a iluze*, Praha 1988, s. 161.

*městské (bíločerv.), ev. červenomodrobílé. Spolky k uvítání presidenta mohou dostaviti se se svými spolkovými prapory a odznaky.*⁴⁷

Moravskou vlajku stále upravují předpisy vydané v 19. století a historicky vzniklé zvyklosti, protože až do 19. století byl pramenem práva u nás i obyčej. Platí zde recepce práva habsburské monarchie novým československým státem, který převzal platné právo na území Čech, Moravy a Slezska, ať již bylo vytvořeno ústředními orgány ve Vídni či orgány zemí.⁴⁸ V roce 1920 byl přijat nový zákon o státních symbolech,⁴⁹ který se však nedotkl zemských vlajek.⁵⁰ Moravského znaku se dotkl tak, že změnil šachování orlice ze zlatého na stříbrné. V roce 1936 zákon o užívání symbolů výslovně počítal s tím, že stávající znaky a vlajky samosprávných korporací může měnit Ministerstvo vnitra, pokud nejsou součástí státního znaku.⁵¹ V takovém případě mohl být znak změněn jen zákonem. Ovšem to platilo i dříve podle zásady, že výkonná moc bývalého panovníka přešla na vládu (příslušná ministerstva), pokud ústava či zákon výslovně nestanoví, že přísluší prezidentu či jinému orgánu. Fakticky se tedy rozdělila případná změna zemských znaků, které byly součástí středního (Čechy, Morava, Slezsko, Slovensko, Podkarpatská Rus) a velkého (dále ještě Těšínsko, Opavsko, Ratibořsko⁵²) československého státního znaku, a zemských vlajek, které součástí státní vlajky československé nebyly. Zemský znak mohl změnit jen parlament zákonem, zemskou vlajku mohlo změnit Ministerstvo vnitra. Ale žádná změna zemské vlajky se nekonala.

Po roce 1989 se znovu začalo uplatňovat užívání moravské vlajky. Přičemž vedle žlutočervené varianty se objevuje i další, kdy se na moravskou vlajku klade zemský znak. Umístění znaku na vlajku je možné, ale popírá původní smysl vlajky jako symbolu odvozeného od znaku jeho zjednodušením na užití barev znaku. Většinou se znak nebo jeho podstatný prvek na vlajce užívá tehdy, když se má odlišit státní (úřední) vlajka, kterou užívají státní orgány, od národní (Rakousko) nebo vlajky dvou států (Slovensko a Rusko). Rovněž se užívá heraldická modrá vlajka s bíločerveně šachovanou orlicí.⁵³

Stalo se tradicí 5. července na svátek sv. Cyrila a Metoděje⁵⁴ hlavních patronů Moravy a patronů Evropy⁵⁵ vyvěšovat moravskou vlajku. Dnešní právní řád upravuje užívání vlajek takto. Každý si může vyvěšovat vlajku a to i soukromou (vlajky různých spolků) samostatně nebo spolu se státní vlajkou. Samostatné vyvěšování moravské vlajky není nijak upraveno.

⁴⁷ Moravská orlice, č. 141/1924, roč. LXII, sobota 21. června 1924, s. 2

⁴⁸ Čl. 2 zákona č. 11/1918 Sb., o zřízení samostatného státu československého.

⁴⁹ Zákon č. 252/1920 Sb., kterým se vydávají ustanovení o státní vlajce, státních znacích a státní pečeti.

⁵⁰ Nepravdivý je údaj, že československý parlament v roce 1920 zakázal vyvěšování moravské vlajky – IVAN MOKRÝ: Morava s ilegální vlajkou. *Týden* č. 26-27/2011, ISSN 1210-9940, s. 14. Závěr o nezrušení původních zemských vlajek – výslovně české zemské vlajky a slovenské bílo-modro-červené vlajky úředně zavedené Šrobárovým Ministerstvem pro správu Slovenska v únoru 1919 - uvádí Martin SKALOŠ: Historicko-právní pohľad na vznik a vývoj slovenských národných a štátnych symbolov. Karel SCHELLE, Jaromír TAUCHEN (eds). *Barvy v právu*, Ostrava 2015, ISBN 978-80-7418-242-6, s. 57.

⁵¹ § 3 zákona č. 269/1936 Sb., o užívání vlajek, znaků a jiných symbolů, jakož i stejnokrojů a odznaků, a o opatřeních proti závadným označením.

⁵² Ratibořsko bylo ve velkém znaku Československa reprezentováno znakem Ratibořského knížectví z doby vlády opavských Přemyslovců 1337-1521, kdy vlastní znak Ratibořska – zlatá orlice se stříbrným perisoniem na modrém poli - byl umístěn na polceném štítě heraldicky vpravo a vlevo byl znak Opavska.

⁵³ Při popisu znaku se hovoří o zlatém a stříbrném kovu, při popisu vlajky o žluté či bílé barvě.

⁵⁴ Svátek Cyrila a Metoděje byl dříve obecně slaven římskými katolíky, anglikány i luterány 14. února v den výročí úmrtí sv. Cyrila roku 869. V Moravské, Slovenské a České církevní provincii je slaven 5. července podle rozhodnutí papeže Lva XIII. Ostatní katolické země se vrátily ke slavení svátku 14. února. Pravoslavná církev slaví svátek v den údajného příchodu na Moravu 11. května podle juliánského kalendáře, tj. 24. května gregoriánského kalendáře.

⁵⁵ Za patrony Evropy byli ustanovení papežem Janem Pavlem II. roku 1980. Přidali se tak k sv. Benediktovi, který byl ustaven patronem Evropy roku 1964 papežem Pavlem VI.

Záleží na vyvěšovatelích, zda užije moravskou vlajku v její žlutočervené podobě nebo heraldickou modrou vlajku s moravskou orlicí.

Spolu se stání vlajkou lze vyvěsit i jiné vlajky, ať již jiných států, krajů, obcí či vlajky další, což umožňuje zákon o užívání státních symbolů, tedy i vlajku moravskou. Zde se však musí respektovat to, že státní vlajka se vyvěšuje na čestnějším místě.⁵⁶ Tedy z čelního pohledu na objekt, kde jsou vlajky vyvěšeny

- a) vlevo při vyvěšení 2 vlajek,
 - b) uprostřed při vyvěšení lichého počtu vlajek,
 - c) v prostřední dvojici vlevo při vyvěšení sudého počtu vlajek,
 - d) první zleva, případně i poslední v řadě, při vyvěšení většího počtu vlajek než 5.
- Umístění ostatních vlajek již záleží na vyvěšovatelích.

3 Slezský znak

Slezský zemský znak vychází ze znaku vratislavských knížat. Původní znak piastovských vratislavských knížat byl zlatý štít a na něm nekorunovaná černá orlice se stříbrným půlměsícem zakončeným jetelovými trojlístky (perisonium⁵⁷) a křížkem uprostřed. Z něho se vyvinul znak Dolního Slezska i celého Slezska. Orlice měla obvykle černou zbroj, někdy zlatou.⁵⁸ Tuto orlici užívali i čeští králové, pokud chtěli vyjádřit postavení slezských vévodů.

Po rozdělení Slezska v 18. století však vznikly varianty slezského znaku. Hohenzollernské Slezské vévodství převzalo původní slezskou orlici, ovšem orlice byla korunována vévodskou korunou a měla zlatou zbroj, jen jazyk byl červený.⁵⁹ Nyní je nekorunovaná orlice s černou zbrojí ve znaku polského Dolnoslezského vojvodství. Neokorunovaná orlice s červenou zbrojí je obsažena v pravém poli saského zemského okresu Zhořelec, který zahrnuje území Dolního Slezska v dnešním německém Sasku.⁶⁰

Naproti tomu habsburské Slezsko mělo označení Vévodství Horní a Dolní⁶¹ Slezsko (zkráceně Vévodství slezské) a orlice s červenou zbrojí byla pro odlišení korunována heraldickou korunkou. Tato habsburská slezská orlice přešla do státního znaku Československa a je nyní užívána ve velkém státním znaku České republiky i krajských znacích Moravskoslezského a Olomouckého kraje. Je rovněž součástí velkého rodového znaku Lichtenštejnů a velkého státního znaku Lichtenštejnska, neboť Lichtenštejnové se řadili mezi slezská knížata jako vévodové opavští a krnovští.

4 Slezská vlajka

Vlajka habsburského Slezska měla dva stejně široké pruhy – horní černý a dolní žlutý, což je vexiologicky správné odvození vlajky z barev znaku, kdy barva heraldické figury (černá orlice) tvoří horní pruh vlajky a barva štítu (zlatý) dolní pruh. Byla používána i jako vlajka dolnoslezská. Takováto slezská vlajka však byla totožná s vlajkou císařskou a to Svaté říše římské i Rakouského císařství, která byla používána jako vlajka celého Předlitavska. Proto se

⁵⁶ § 8 zákona č. 352/2001 Sb., o užívání státních symbolů ČR.

⁵⁷ Perisonium (pružina) je pozůstatek kovové pásky, kterou původně bylo fyzicky připevněno plastické zobrazení orlice na štít, jež přešlo do vlastního znaku.

⁵⁸ Znak Slezska v Atlasu Willema Bleau z roku 1645. Heslo Ślask, polská Wikipedie <http://pl.wikipedia.org/wiki/%C5%9A%C4%85sk>

⁵⁹ MILAN BUBEN: *Encyklopedie heraldiky*. 3. vydání Praha 1999, ISBN 80-85983-68-0, barevná příloha Znaky pruských provincií.

⁶⁰ FRANTIŠEK PÍCHA: Český lev v novém znaku. *Genealogické a heraldické informace 2009*, Brno 2010, s. 125-126

⁶¹ Do Dolního Slezska patří Niské knížectví, jehož jižní část je dnešní okres Jeseník. Niským knížetem byl vratislavský biskup. Část Niského knížectví včetně města Nisa však po pruském záboru byla v Prusku zařazena do Horního Slezska (vládní kraj Opolsko).

v 19. a 20. století používala pro odlišení od vlajky císařské slezská vlajka v opačné barevné kombinaci – horní žluta a dolní černá. Ovšem mezi rakouskými zemskými vlajkami najdeme více příkladů, kdy není respektováno pravidlo, že barva figury je v horní části a barva štítu v dolní části vlajky. Přitom nelze vždy vysvětlit věc snahou po odlišení od jiné zemské vlajky. Například Dolní Rakousy mají dva pruhy – horní modrý a dolní žlutý, když barva figur je zlatá a barva štítu modrá, Tyroly mají bíločervenou vlajku (stejná jako u Horních Rakous, Čech a Polska), když barva figury je červená a štítu stříbrná, Korutany mají žlutobíločerveně pruhovanou vlajku, když žlutý horní pruh vychází ze zlaté barvy heraldicky pravé poloviny štítu složeného zemského znaku, Salcbursko má červenobílou pruhovanou vlajku (stejná jako vlajka Vídně), když horní pruh vychází z heraldicky levé poloviny štítu složeného zemského znaku a Vídeň má červenobílou vlajku, když jejím znakem je stříbrný kříž v červeném štítu.

Užívá se i vlajka hornoslezská. Je tvořena dvěma stejně širokými pruhy – horní žlutý a dolní modrý. Tyto barvy jsou odvozeny ze znaku Horního Slezska – žluté orlice na modrém poli. Hohenzollernské Slezsko mělo na vlajce dva stejně široké pruhy – horní bílý a dolní žlutý.